

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК НАУКОВО-МЕТОДИЧНА ПРОБЛЕМА

Висвітлено наукові підходи зарубіжних учених до розробки проблеми стратегій вивчення іноземної мови. Проаналізовано найбільш поширені у зарубіжній науковій літературі визначення поняття “навчальна стратегія”. Розглянуто питання класифікації стратегій вивчення іноземної мови науковцями США, Великобританії, Німеччини тощо.

Ключові слова: навчальна стратегія, іноземна мова, макростратегії, мікростратегії.

Освещены научные подходы зарубежных ученых к разработке проблемы стратегий изучения иностранного языка. Проанализированы наиболее распространенные в зарубежной научной литературе определения понятия “учебная стратегия”. Рассмотрены вопросы классификации стратегий изучения иностранного языка учеными США, Великобритании, Германии и др.

Ключевые слова: учебная стратегия, иностранный язык, макростратегии, микростратегии.

The article deals with scientific approaches of foreign scientists to the problem of foreign language learning strategies. The most common definitions of “learning strategy” in foreign scientific literature are analyzed. The problem of classification of foreign language learning strategies in the research of scholars of the USA, UK and Germany is considered.

Key words: learning strategies, foreign language, macro strategies, micro strategies.

Постановка проблеми. Упродовж років однією з найактуальніших проблем теорії і практики іншомовної освіти в Україні та світі залишається пошук і реалізація оптимальних шляхів і способів освоєння учнями іноземної мови. Переорієнтація освіти на особистісне становлення учня, визнання його активним суб'єктом навчально-виховного процесу спричинило виникнення й поширення у науковому світі України та зарубіжжя якісно нового об'єкта дослідження – стратегій вивчення іноземної мови та способів їх розвитку. Формування навчальних стратегій вважається сьогодні запорукою успіху в нелегкій справі вивчення іноземної мови, адже відомо, що труднощі освоєння учнями іноземної мови часто зумовлені їхнім невмінням вчитися. Відтак сучасна іншомовна освіта, крім формування лінгвістичних знань, умінь і навичок, уявлень про міжкультурні норми, цінності і моделі поведінки, здатності орієнтуватися в особливостях культури іншого народу та позитивного ставлення до чужого тощо, передбачає і розвиток навчально-пізнавальних стратегій, тобто готовності учнів активно й самостійно освоювати іноземну мову.

Огляд останніх досліджень і публікацій з проблеми. З огляду на актуальність проблема стратегій вивчення іноземної мови привертає значну увагу серед вітчизняних і зарубіжних дослідників. Зокрема, у працях Н. Бражник та Н. Білоножко [1], М. Вендта [14], Б. Міслер [6], Т. Олійник [2], Р. Оксфорд [8], У. Рампіллон [9], М. Раупаха [10] та ін. робиться спроба визначити місце і роль навчальних стратегій у процесі іншомовної освіти. Водночас з моменту започаткування досліджень з цієї проблематики спостерігаємо розмаїття підходів до визначення змісту і суті поняття “навчальна стратегія” та відповідно неоднозначність його трактування, що викликане насамперед складністю досліджуваного явища.

Формулювання цілей дослідження. Мета статті полягає в аналізі науково-методичних підходів до визначення сутності і типів стратегій вивчення іноземної мови протягом другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що наукову розробку та обґрунтування проблеми навчальних стратегій загалом і стратегій вивчення іноземної мови зокрема зумовив головним чином розвиток когнітивної психології з середини 50-х років минулого століття, що проголошувала людину активним суб'єктом пізнання дійсності, здатним до самоорганізації і самоконтролю, до самостійного вибору і застосування оптимальних способів сприйняття, засвоєння і систематизації нової інформації та її раціонального використання у різноманітних контекстах. Такі міркування змусили педагогів та науковців замислитися власне над тими пізнавальними стратегіями, які застосовуються для реалізації широкого кола завдань, у тому числі й успішного засвоєння іноземної мови. Відтак, починаючи з 60-х років і до сьогодні, відбувається активна дослідницька робота у цій сфері.

Серед перших вдалих спроб наукового обґрунтування стратегій вивчення іноземної мови як індивідуально-специфічних способів виконання завдань і подолання проблем, що постають у процесі освоєння мови іншого народу, та порівняння рівня їх ефективності, необхідно відзначити праці американського науковця Дж. Рубін. Вона зацікавилася передовсім тактиками і стратегіями, які дають змогу досягти суттєвих результатів у використанні іноземної мови. В процесі дослідницької роботи вчена запропонувала їх класифікацію, за основу якої взято процеси, де прямо чи опосередковано сприяють успішному вивченню іноземної мови. Так, Дж. Рубін виокремила три типи таких стратегій: загальні стратегії учіння, комунікативні та соціальні [12]. Отже, запропонована нею класифікація охоплює і стратегії вивчення мови як такої (загальні стратегії навчання), і стратегії використання мови (комунікативні та соціальні стратегії).

Вагомий внесок у розробку означеної проблеми здійснила і німецька дослідниця Г. Каспер, яка пов'язує стратегії вивчення іноземної мови із загальними уявленнями про продукування мови. Вона розглядає ці стратегії як “особливі програми діяльності, розроблені суб'єктом для подолання проблем у спілкуванні і досягнення комунікативних цілей шляхом компенсації дефіциту мовних ресурсів” [5, с. 41]. На думку вченої, це – потенційно свідомі плани учня для розв'язання певної проблеми на шляху до досягнення конкретної навчально-

комунікативної мети. Відповідно вона поділяла їх на дві групи – “стратегії редукування” і “стратегії досягнення результатів”. Стратегії першої групи допускають ухилення, зміну або відмову від комунікативної мети у разі ускладнень в процесі спілкування, стратегії другої групи компенсаторні, відтак – передбачають систему альтернативних прийомів [5].

Дещо інший підхід до теоретичної розробки проблеми стратегій вивчення іноземної мови, що враховує насамперед системи аналізу та контролю, реалізовано у працях канадської дослідниці Е. Бялисток, яка визначає навчальні стратегії як оптимальні методи використання доступної інформації для оптимізації процесу вивчення іноземної мови [3]. Авторка виокремлює такі дві групи навчальних стратегій: формальні і функціональні. Перша група стратегій спрямована на пізнання і засвоєння мовної форми, тобто або свідоме вивчення іноземної мови, або автоматизацію здобутих знань. Функціональні стратегії спрямовані на формування вмінь використання мови, отже, йдеться про розвиток умінь і навичок комунікації. Відповідно до міркувань дослідниці, існує також додатковий механізм, який можна визначити як стратегію навчання, що передбачає контроль і можливість корекції результатів вивчення іноземної мови [3].

Не можемо залишити поза увагою й підхід американських учених М. О’Меллі та А. Чамот до осмислення й розв’язання означеної проблеми, особливість якого полягає у трактуванні стратегій як “прикладів вияву загальних когнітивних процесів, що зумовлюють вивчення іноземної мови” [7, с. 23]. Загалом науковці вважають навчальні стратегії усвідомленими думками і діями учня, які він використовує для досягнення навчальної мети. З огляду на такі міркування, вчені виокремлюють дві групи стратегій вивчення іноземної мови, а саме: 1) основні, до яких належать мнемічні, тобто стратегії запам’ятовування, когнітивні, що дають змогу маніпулювати інформацією (ведення записів, аналіз та ін.) та компенсаторні (здогадка, вживання синонімів тощо для компенсації нестачі знань, умінь); 2) допоміжні, які охоплюють метакогнітивні (планування, організація, контроль власної навчально-пізнавальної діяльності), афективні (саморегуляція та емоційний самоконтроль), соціальні (уміння співпрацювати з іншими у процесі навчальної діяльності) [7].

За твердженнями британських дослідників Р. Тавела та Р. Хокінса, які у праці “Підходи до оволодіння іноземною мовою” намагаються простежити динаміку ставлення зарубіжних науковців до питання стратегій навчання іноземної мови, усі згадані вище позиції і міркування, що ґрунтуються на різних теоретичних підходах, суттєво розвинув й збагатили уявлення з цієї проблематики, були покладені в основу сучасних концепцій, залишивши, однак, чимало дискусійних моментів [13].

Так, поняття “навчальні стратегії” є ключовим поняттям цілої низки сучасних лінгвістичних і методичних концепцій (М. Вендта, М. О’Меллі, Р. Оксфорд, Дж. Плата, М. Раупаха, У. Рампіллон, Дж. Річардса та ін.). Однак, незважаючи на значну кількість досліджень з цієї проблематики, навіть саме визначення навчальної стратегії і сьогодні залишається дискусійним. Скажімо, стратегії часто вважаються конкретними кроками й діями учнів у процесі навчальної діяльності, або ж різновидом планів, програм з подолання перешкод, труднощів у спілкуванні та навчанні. Зокрема, на думку американської дослідниці Р. Оксфорд, навчальні стратегії – це “операції, що застосовуються учнями для засвоєння, запам’ятовування, відтворення та використання відповідної інформації” [8, с. 44]. Німецький учений М. Раупах визначає стратегії як “будь-який набір дій, кроків, планів, застосовуваних для одержання, зберігання, доступу та використання мовної інформації” [10, с. 31]. Своєю чергою, австралійські науковці Дж. Річардс і Дж. Плат розуміють під поняттям “навчальна стратегія” “цілеспрямоване мислення і поведінку з метою запам’ятовування і розуміння нової інформації в процесі навчання іноземної мови” [11, с. 19]. Стосовно вивчення іноземної мови стратегії трактуються і як “спроби розвивати в собі лінгвістичну та соціолінгвістичну компетенцію засобами іноземної мови, що вивчається” [5, с. 11]. З огляду на наведені визначення, підкреслимо, що різні автори акцентують увагу на різних особливостях стратегій, досить повно описуючи їхні цілі, можливості, значущість для успішного оволодіння іноземною мовою тощо.

Не існує єдиної думки не тільки стосовно визначення поняття “навчальна стратегія”, але і щодо основних критеріїв класифікації стратегій вивчення іноземної мови. Так, в основу вже розглянутих раніше класифікацій покладено то успішність засвоєння іноземної мови (Дж. Рубін), то психологічні функції і когнітивні процеси (М. О’Меллі та А. Чамот), то окремі мовні і мовленнєві вміння (Е. Бялисток) тощо. Це зумовлюється як відсутністю єдиного визначення поняття “навчальна стратегія” чи “стратегія вивчення іноземної мови”, так і відмінними підходами авторів.

Однак навіть попри ці відмінності, більшість класифікацій навчальних стратегій у галузі вивчення іноземної мови, запропонованих сучасними науковцями (Р. Оксфорд, М. О’Меллі, А. Чамот, М. Вендтом та ін.), передбачають їх поділ на дві основні групи. Перша – так звані мікстратегії – передбачають розпізнавання елементів і закономірностей мови, що вивчається, перевірку знань учнів та подальшу можливість їх використання. Вони є мисленнєвими процесами, спрямованими на опрацювання відповідної інформації, її запам’ятовування і застосування [7; 8; 14].

Стратегії макрорівня охоплюють декілька груп, наприклад, когнітивні (сприймання, осмислення, розуміння тощо), мнемічні (запам’ятовування), компенсаторні (здогадка, використання невербальних форм і засобів комунікації тощо). Мікстратегії тісно пов’язані з виконанням навчальних завдань і є безпосередніми діями з навчальним мовним матеріалом – його осмисленням, запам’ятовуванням, відтворенням та самостійним використанням у різноманітних комунікативних ситуаціях. Вони розглядаються саме як уміння вчитися і використовувати набуті знання з іноземної мови у житті, а тому часто називаються навчальними і комунікативними стратегіями.

Водночас сучасні науковці (Р. Оксфорд, М. Раупах, У. Рампіллон, А. Чамот та ін.) акцентують увагу на тому, що у процесі вивчення іноземної мови учень стикається не лише з навчальними і комунікативними завданнями, а й з організаційними, психологічними проблемами чи соціокультурними питаннями. Саме це й зумовило визначення

другої групи стратегій, так званих макростратегій, що передбачають самостійне регулювання учнем процесу вивчення іноземної мови та здатність керувати власною навчально-пізнавальною діяльністю. Відповідно ця група охоплює метакогнітивні стратегії, тобто вміння зосередитися, планувати свою діяльність й оцінювати її результати, та соціально-афективні, що передбачають самоконтроль емоційних станів і вміння співпрацювати [7; 8; 9; 10]. Ідеться, отже, про знання й усвідомлення учнями процесів вивчення іноземної мови, ефективні способи її засвоєння, рефлексію, а також усвідомлене застосування різноманітних навчальних стратегій у різних комунікативних ситуаціях. Згадані дослідники вказують на те, що виокремлення стратегій макрорівня є фактично кроком уперед від вузького, суто когнітивістського погляду на навчання до більш цілісного підходу, орієнтованого на всебічний розвиток особистості учня та його становлення як суб'єкта навчання.

Висновки. Отже, з 60-х років XX століття формування стратегій вивчення іноземної мови – одна з основних тем лінгводидактичних і методичних дискусій. Аналіз численних концепцій і підходів до цієї проблеми дає підстави стверджувати, що поняттям “стратегія вивчення іноземної мови” позначається здебільшого здатність і готовність учня успішно розв’язувати проблеми навчання та спілкування у процесі іншомовної освіти. Стратегії вивчення іноземної мови розглядають сьогодні як складний, багаторівневий феномен, що охоплює і навчальний аспект, тобто формування лінгвістичних знань, і комунікативний аспект, спрямований на розвиток мовленнєвих вмінь і навичок, і метакогнітивний аспект, який передбачає самоорганізацію та самоконтроль власної пізнавальної діяльності.

Здійснений аналіз засвідчує, що означена проблема потребує подальшого аналізу й обґрунтування, передовсім для більш чіткого окреслення понять, критеріїв класифікації стратегій вивчення іноземної мови та визначення ефективних умов і механізмів їх формування.

Список використаних джерел

1. Бражник Н. Навчальні стилі учнів як компонент змісту їхньої стратегічної компетенції / Наталія Бражник, Наталія Білоножко // *Іноземні мови в навчальних закладах*. – 2009. – Вип. 3. – С. 6–11.
2. Олійник Т. О. Зміст стратегічної компетенції в оволодінні німецькою мовою учнів загальноосвітніх шкіл / Тамара Олійник // *Вісник КНЛУ. Серія “Педагогіка та психологія”*. – Київ, Вид. Центр КНЛУ, 2002. – Вип. 5. – С. 266–272.
3. Bialystok E. *Communication Strategies. A psychological analysis of second-language use* / Elen Bialystok. – Oxford : Basil Blackwell, 1990. – 195 p.
4. Cohen A. *Strategies in learning and using a second language* / Andrew Cohen. – London, Addison Wesley Publishing Company, 1998. – 312 p.
5. Faerch C. *Plans and strategies in foreign language communication* // Claus Faerch, Gabriele Kasper // *Strategies in interlanguage communication* / C. Faerch, G. Kasper (eds.). – Harlow : Longman, 1983. – P. 20–60
6. Missler B. *Fremdsprachenlernerfahrungen und Lernstrategien. Eine empirische Untersuchung* / Bettina Missler. – Tübingen, Stauffenburg Verlag, 1999. – 374 S.
7. O'Malley M. *Learning strategies in second language acquisition* / Michael O'Malley, Anna Chamot. – NJ : CUP, 1990. – 276 p.
8. Oxford R. *Language Learning Strategie: What Every Teacher Should Know* / Rebecca Oxford. – Boston : Heinle & Heinle, 1990. – 368 p.
9. Rampillon U. *Lernstrategien im autonomen Lernprozess. Der Fremdsprachliche Unterricht* / Ute Rampillon // *Der Fremdsprachliche Unterricht*. – 2003. – Jg. 6. – S. 41–43.
10. Raupach M. *Strategien im Fremdsprachenunterricht* / Manfred Raupach. – Tübingen, Gunter Narr, 2009. – 271 S.
11. Richards J. *Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics* / Jack Richards, John Platt. – Essex : Longman, 1992. – 423 p.
12. Rubin J. *Learner strategies: Theoretical assumptions, research history and typology* / Joan Rubin // *Learner strategies in language learning* / A. Wenden, J. Rubin (eds.). – NJ : Prentice-Hall, 1987. – P. 15–30.
13. Towell R. *Approaches to second language acquisition* / Richard Towell, Roger Hawkins. – Clevedon : Multilingual Matters, 1994. – 280 p.
14. Wendt M. *Strategien und Strategieebenen am Beispiel von Lernaktivitäten im Spanischunterricht* / Michael Wendt // *Strategien und Techniken beim Erwerb fremder Sprachen* / U. Rampillon, G. Zimmermann (Hrsg.). – Ismaning, Hueber Verlag, 1997. – S. 77–94.
15. Wild K.-P. *Lernstrategien im Studium: Strukturen und Bedingungen* / Klaus-Peter Wild. – Münster : Waxmann, 2000. – 292 S.
16. Wolff D. *Lernstrategien beim Fremdsprachenlernen* / Dieter Wolff // *Englisch lernen und lehren. Didaktik des Englischunterrichts* / J. P. Timm (Hrsg.). – Berlin : Cornelsen Verlag GmbH, 1998. 70–77.
17. Zimmermann G. *Anmerkungen zum Strategienkonzept* / Günther Zimmermann // *Strategien und Techniken beim Erwerb fremder Sprachen* / U. Rampillon, G. Zimmermann (Hrsg.). – Ismaning : Hueber Verlag, 1997. – S. 95–113.